

097. Göstergelerarası çeviri bağlamında sözlü çevirmenin rolü¹**Burak ÖZSÖZ²**

APA: Özsöz, B. (2023). Göstergelerarası çeviri bağlamında sözlü çevirmenin rolü. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 1571-1581. DOI: 10.29000/rumelide.1253008.

Öz

Tarafların aynı dili ve ekinsel artalanı paylaşmadığı, bir sözlü çevirmen aracılığında gerçekleşen bildirişim ortamında, çevirmenin rolü katılımcılardan birinin kaynak sözcelerinin erek dile aktarılması ile sınırlandırılmaz. Bu sebepten, diller arası çeviri kadar diliçi ve göstergelerarası çeviri ediminde de bulunan çevirmene biçilen rol, durağan bir çerçevede değil, o bildirişim ortamının devingenliğinde ele alınmalıdır. Böylesi devingen bir yapıya yönelik araştırmalarda, dildışı olana kıyasla ekseriyetle dilsel olanın öncelendiği düşünöldüğünde, etkileşimin dildışı bileşenlerinin bildirişim ortamına verdiğı katkıya yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Her iki gösterge dizgesini de bütüncül bir bakış açısıyla eşit ölçüde merkezine alan çalışmalarda, çoklu ortam yaklaşımının (multimodal approach) benimsenmesi önem arz eder. Çoklu ortam yaklaşımı, çevirmenin nasıl ve hangi ölçüde diğereyleyenlerin davranışlarına müdahil olduğunun gözlenmesine imkân tanır. Bu çalışmada, çoklu ortam yaklaşımı çerçevesinde, sözlü çevirmenin muhataplarının dildışı eylemlerine verdiğı tepkilerin etkileşim ortamına olan katkıları incelenecektir. Bu doğrultuda, Ekman ve Friesen'in (1969; 1981) dilsel iletişim öğelerinin dildışı iletişim öğeleri ile etkileşimine dair ortaya koydukları altı parçalı sınıflandırma, sözlü çevirmenin rolünün göstergelerarası çeviri bağlamında irdelenmesinde yol gösterici olacaktır. Çalışmanın derlemine görsel işitsel kayıt altına alınan iki ayrı diş ve saç estetiğı özgün diyalog ortamının çevriyazısı oluşturmaktadır. Sözlü çevirmenin göstergelerarası aracılığının katılımcıların sözcemeysel varlığının tesis edilmesinde önemli bir işlevinin olduğu ortaya koyulmuştur.

Anahtar kelimeler: Göstergelerarası çeviri, sözlü çeviri, çoklu ortam yaklaşımı, diyalog çevirisi, söylem çözümlemesi

The interpreter's role in the context of intersemiotic translation**Abstract**

In an interpreted mediated activity, where parties to the interaction do not share a language on common ground and come from different cultural backgrounds, the interpreter's task is not to be reduced to merely rendering the original utterances produced by one of the primary participants. The role of the translator, who is engaged in intralingual and intersemiotic translation, should be addressed not in a static framework but in the dynamism of that communication environment. Considering that the verbal component is generally prioritized over the nonverbal cues, studies into the dynamics of mediated talk should focus on the contribution of the nonverbal elements to the course of interaction as it unfolds. This study seeks to examine, within the framework of the multimodal approach, how the interpreter's responses to the nonverbal behavior of the other

1 Bu metin, 16-18 Haziran 2022 tarihinde "Geleceğe Göstergebilimle Bakmak" temalı Uluslararası Bahkesir Göstergebilim Çalıştayında sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), burak.ozsoz@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5706-3403 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi:20.01.2023-kabul tarihi: 20.02.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1253008]

interlocutors contribute to the communication environment. In this respect, Ekman and Friesen's (1969; 1981) classification of the interplay between verbal and nonverbal elements will help examine the interpreter's role in the context of intersemiotic translation. The corpus of the study consists of the transcriptions of two different audio-videotaped mediated settings in dental and hair aesthetics. It has been shown that the interpreter's intersemiotic mediation has an important function in establishing the enunciative existence of the parties to the interaction.

Keywords: Intersemiotic translation, interpreting activity, multimodal approach, dialogue interpreting, discourse analysis

1. Giriş

Dilin belli toplumsal uzlaşmalar ve örgütlenmeler çerçevesinde insanlar arasında iletişimi sağlayan en temel araç olması, beşerî faaliyetin bulunduğu hemen her etkinlikte dil kullanımının var olması ile açıklanabilir. Buldukları ortama uygun davranış ve iletişim biçimleri geliştiren bireyler, başkaları ile duygu ve yaşantılarını paylaşmak için dilsel olan kadar dilsel olmayan göstergelerden de faydalanırlar. "Tüm davranış biçimlerini iletişim olarak tanımlayacak olursak" (Rossi-Landi, 1978: 25), basit bir davranışın belli bir sözceleme durumunda yorumlanması bir göstergeler dizgesinden farklı bir göstergeler dizgesine yönelmeyi gerektirir. Bu bakımdan, göstergelerarası çevirinin sözlü çeviri de dâhil tüm iletişim ortamlarında gerçekleşmesi beklenebilir.

Bu çalışmanın amacı, "konferans dışı bağlamlarda yapılan çeviri için kullanılan bir terim" (Diriker, 2018: 16) olan diyalog çevirmenliği özelinde, sözlü çeviride çevirmenin rolünü göstergelerarası çeviri bağlamında tartışmaktır. Birini ötekine karşı öncelemeksizin, dilsel olanın dildışı olanla etkileşimi olarak tanımlanabilecek çoklu ortam yaklaşımı (multimodal approach) çerçevesinde, sözlü çevirmenin diğer katılımcıların dilsel olmayan davranışlarına verdiği tepkiler ve bunun etkileşim ortamına nasıl etki ettiği irdelenecektir. Çalışmada ele alınan örnekler, araştırmacı tarafından "görsel-işitsel kayda alınmış iki farklı özgün dış ve saç estetiği diyalog ortamından³" elde edilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde göstergelerarası çeviri kavramının farklı tanımları ortaya koyulacaktır.

2. Göstergelerarası çeviri

Göstergelerarası çeviri kavramı ilk olarak Roman Jakobson (1959) tarafından 'Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üzerine' başlıklı çalışmada, "diliçi, dillerarası ve göstergelerarası" olmak üzere üç parçalı bir sınıflandırma içerisinde önerilmiştir. Dönüştürme (transmutation) olarak da adlandırılan bu çeviri biçiminde dilsel göstergelerin dilsel olmayan göstergeler dizgeleri aracılığıyla yorumlanması söz konusudur. Çeviri olgusunun diliçi ve dillerarası bağlam ile sınırlandırılmasının önüne geçen bu tanımlama, çeviri süreçlerinin göstergelerarası bağlamda dilsel göstergeler dizgesi ve dilsel olmayan göstergeler dizgeleri arasında da gerçekleşebileceğini ortaya koyar (Jakobson, 2004: 139). Her üç çeviri sınıflandırmasında da dilsel göstergenin öncelendiği bir yaklaşım sergileniyor olsa da göstergelerarası

3 Görsel-işitsel malzemenin sadece akademik araştırma ve eğitim amaçlı kullanımı için tüm katılımcılardan imzalı onam formu alınmıştır. Etkileşim ortamının doğallığını muhafaza etmek için tek kamera kullanılmıştır. Belli ses kalitesine erişmek amacıyla ilave ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Kayda alınmanın yaratabileceği endişe ve kaygıya olumsuz katkıda bulunmamak için görsel-işitsel kayıt boyunca araştırmacı etkileşim ortamında fiziksel olarak bulunmamıştır. Sözlü çevirmen, kurumsal tarafça örgütlenmiş, görsel çekim ise araştırmacı tarafından profesyonel bir kameramana yaptırılmıştır. Her iki diyalog çevirmeni de örgün çeviri eğitimi alan yarı zamanlı kurum çalışanıdır. Sözlü çevirmenlere, çalışma konusu hakkında bilgi verilmemiş olmakla birlikte, çalışmanın amacının sözlü çevirmenin çeviri ediminin niteliğini ölçmek olmadığı bilgisi paylaşılmıştır. Araştırmacı, araştırma bulgularının öznelliğini ve genel geçer bir kural koyma niyeti taşımadığını kabul eder, zira aynı malzeme farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimde yorumlanabilir.

çeviri tanımlaması çeviri eyleminin salt dilsel gösterge dizgesi ile sınırlı olmayan karmaşık bildirişim biçimlerini kapsayacak şekilde daha kapsamlı bir çerçeve içerisinde ele alınmasına imkân tanımıştır.

Gorlee (2015: 15) dilsel olan ile dilsel olmayan arasındaki iki parçalı yapıdan uzaklaşmamakla birlikte, göstergelerarası çevirinin tek yönlü olarak dilsel olandan dilsel olmayan gösterge dizgesine dönüşümü olarak kabul edilmesine eleştirel yaklaşır. Zira dönüşüm yönünün dilsel olmayandan dilsel olana olabileceği gibi, dilsel olmayandan bir gösterge dizgesinden yine dilsel olmayan bir başka gösterge dizgesine doğru da olabileceğine işaret eder. Çevirinin başlangıç noktasının dilsel olmayan bir gösterge dizgesine ait olabileceğini vurgulayan bir başka araştırımcı Gottlieb (2007: 3), bilginin iletim biçiminin dilsel göstergeler ötesinde duyu(m)sal göstergelere de dayanabileceğine dikkat çeker.

Yukarıda bahsi geçen göstergelerarası çeviri tanımlamaları, ekseriyetle tek dilli (monolingual) bildirişim ortamlarının devingen yapısı içerisinde irdelenmiştir. Bir sonraki bölümde, alıcı ve vericinin ortak bir zeminde aynı dili konuşmadığı, bir sözlü çevirmen aracılığında gerçekleşen iki dilli bildirişim ortamları ele alınacaktır.

3. Diyalog çevirisi bildirişim ortamı

Tek dilli sözlü etkileşim ortamlarında, muhataplar her daim bir uzlaşma arayışında olmayabilir ve karşılıklı sözceleme durumunda yaşanan tüm çatışmalar yine bir uzlaşma ile son bulmayabilir. Bir sözlü dil düzlemi olarak kabul edilmekle birlikte sözlü çeviride ortak bir gayeden söz etmek mümkündür. Mahkeme, hastane, polis merkezi gibi kamu hizmeti merkezlerinin veya iş görüşmesi ve diplomasi bağlamında ele alınabilecek diğer bildirişim ortamlarının kurumsal yapılarından ziyade, ortamın karşılıklı konuşmaya dayalı (dialogic) yapısının öncelendiği diyalog çevirmenliğinde, ortak amaç sözlü çevirmen üzerinden iletişimin başarı bir şekilde sağlanmasıdır. Katılımcıların ne söyledikleri, bunu nasıl ve ne zaman söyledikleri bir iş birliği neticesinde, ilgili sözceleme durumunda anbean yeniden şekillenir. Katılımcıların iletişim ortamına yaptıkları katkı, karşılıklı bir anlam müzakeresinden ibarettir. Bu müzakerede, 'anlam' oluşumları dilsel olanla sınırlı değildir. Katılımcıların dilsel olmayan davranışları dilsel olanın yorumlanmasına önemli katkıda bulunurken, anlam oluşumları kimi zaman salt dildışı unsurlardan da meydana gelebilir. Etkileşim yönü bir yana, dilsel olanın dilsel olmayan ile etkileşimine yönelik çalışmalarda anlam olgusu önemlidir ve dışarıda bırakılamaz. "Anlamı dışarıda bırakarak dille ilgili değerlendirme veya çözümleme yapılamayacağını" ifade eden Günay (2002: 10), insanın var olduğu türlü iletişimde kullanılan gösterge ve gösterge dizgeleri ile ilgilenen bir bilim dalının ve çalışmanın, anlam olgusunu göz ardı edemeyeceğini ileri sürer.

Diyalog çevirisi ortamlarının görsel-işitsel kaydı ve çevriyazısı ile oluşturulan özgün derlemler üzerinden yürütülen çözümleyici çalışmalarda, *anlamın* çözümlenmesine yönelik zorluklar temelde üç başlıkta toplanabilir: (i) sözlü dilin bir gerçekliği olan söz dışı iletişim unsurları (ii) konuşmanın karmaşık yapısal unsurları (iii) alıcı ve vericinin dilsel ve dilsel davranışlarının birlikteliği. Üçüncü başlıkta bahsi geçen 'birliktelik', dilsel olanla dilsel olmayanın her daim birbirini olumlu yönde besliyor ve güçlendiriyor olması şeklinde yorumlanmamalıdır. Birbirini var eden bu ikili yapı, kimi zaman aksi istikamette yol alıyor olabilir. Dilsel unsurların, dilsel olmayan unsurlar ile olan etkileşimi Ekman ve Friesen'in (1969; 1981) ortaya koyduğu altı parçalı sınıflandırma ve çoklu model yaklaşımı çerçevesinde irdelenecektir. Bu doğrultuda, bir sonraki bölümde çoklu ortam yaklaşımı ana hatları ile tanıtılmaya çalışılacaktır.

4. Çoklu ortam yaklaşımı

Sözlü bildirişimde, muhataplar etkileşimde buldukları ortamı anlamlandırmak için bir takım göstergesel kaynaklara (semiotic resources) başvururlar. Bu kaynaklar toplumsal yaşantı ve belli ekinel uzlaşlar içinde şekillenir ve ilgili bildirişim ortamına uygun, kolay fark edilir, ayırt edilebilir bir kalıp ve düzen içinde kalmayı gerektirir. Buna karşın, katı bir durağanlık veya değişmezlikten söz etmek olası değildir. *Göstergesel* kavramının yanına tamamlayıcı bir unsur olarak *kaynak* kelimesinin kullanılması rastlantısal değildir, zira *kaynaklar* keyfi olmamakla birlikte yeniden yaratılabilir, güncellenebilir (Kress, 2010: 8).

Anlam üretme sürecinde (sense-making process), yazılı söylemin aksine, sözlü dilin sözel (verbal) olanın dışında bize sunduğu farklı kaynaklar da mevcuttur. Sözel olmayan iletişim kaynakları arasında duruş, yüz ifadeleri, göz teması, türlü vücut hareketleri gibi dildışı göstergeler (nonverbal signifiers) ve ne söylendiğinden ziyade onun nasıl söylendiğini belirleyen ses üretimindeki değişimler şeklinde ifade edebileceğimiz ses tonu, konuşma hızı gibi bürünel unsurlar sayılabilir. Çoklu ortam yaklaşımında, sözel ve sözel olmayan iletişim kaynakları bütüncül bir anlayışla bir arada ele alınır. Beşeri bilimlerle ilişkili farklı disiplinlerde giderek daha yaygın biçimde kullanılan çoklu ortam yaklaşımları içerisinde, etkileşimin bilişsel, çevresel ve psikolojik bileşenlerinin yanı sıra özellikle eylem odaklı çözümlenmeye yönelik geliştirilen Çoklu Ortam Etkileşim Çözümlemesi (Multimodal Interaction Analysis) mikro ölçekli araştırmalarda öne çıkar (Norris, 2019: 3). Temel yaklaşım, her etkileşim ortamının mutlaka çoklu iletişim kaynaklarına dayanmasıdır. Örneğin, muhataplardan birinin konuşma hızındaki artışın kaynağı çevresel bir bileşen olarak arka planda çalan müzik olabilir (2004: 1). Bundandır ki, her sözce üzerinde farklı iletişim kaynaklarının söz sahibi olduğu bir 'eylem' olarak kabul edilmeli ve belli bir sözcemele durumunda ele alınmalıdır.

Sözlü dilin tüm sözel ve sözel olmayan unsurlarını içinde barındıran diyalog çevirisi ortamlarının devingen yapılarının kaybolmasına izin vermeyecek şekilde yapılacak araştırmalarda, çoklu ortam yaklaşımının benimsenmesi önem taşır. Sözlü çevirmenin çeviri edimi üzerinden yürütülecek sözlü çeviri çalışmaları, anlamın anbean tüm katılımcılar arasında müzakere edildiği bir bildirişim ortamını tanımak ve çözümlenmekte yeterli olmayacaktır (Özsöz, 2021: 90). Bir sonraki bölümde, diyalog çevirmenin durağan bir yapının ötesinde, devingen bir bildirişim ortamında, muhataplarının sözel olmayan davranışlarını nasıl ele alması gerektiği üzerinde durulacaktır.

5. Göstergelerarası çeviri ve sözlü çevirmenin rolü

Sözlü dilde bir sözcenin yorumlanması, "sözel olarak verilen bilginin ötesine geçmeyi gerektirir" (Chandler, 2022: 225). Bir sözlü dil ortamı olan sözlü çeviride de dilsel olan ve dilsel olmayan unsurlar bütüncül bir dizgeyi oluşturur. Pasquandrea (2012: 150), sözlü çeviri ortamının iletişimsel devingenliğine dair tam bir farkındalık geliştirebilmek için çevirmenlerin bu bütüncül dizgenin işleyişine hâkim olması gerektiğine işaret eder. Benzer şekilde, Gonzalez (2014: 121-122) de çevirmenlerin farklı gösterge dizgeleri arasında anlamın nasıl paylaşıldığına yönelik bir anlayışa sahip olmalarının, onlara sözlü etkileşimde daha etkin arabuluculuk yapma imkânı tanyacağından söz eder. Bu farkındalık, sözlü çevirmenin varlığının tanımlanmasında, durağan bir yapıda salt dillerarası çeviri ediminde bulunan bir katılımcıyı çağrıştıran *rol* kavramından uzaklaşılmasına da fırsat tanır. Bu kavram yerine, onun farklı gösterge dizgeleri arasında da arabuluculuk yapan, etkin bir varlık olarak tanımlanmasına imkân sağlayacak *konumlandırma* kavramı daha uygun olabilir. Müşterek bir

müzakere sürecinde, katılımcılar dilsel olan ve dilsel olmayan davranışları ile hem kendilerini hem de diğer katılımcıları konumlandırırlar (Mason, 2012: 193).

Sözlü söylemde, anlam müzakeresinin ve onun devingen yapısının tanımlanmasında, kelimeler tüm yükü kaldıracabilecek kapasiteden uzaktır. “Kelime” anlamı, temelde üç farklı düzeyde ele alınabilecek anlam katmanlarının yalnızca ilkidir ve “cümle” düzeyindeki anlam katmanında da olduğu üzere bağlamdan münezzehtir, uzaktır (Kroeger, 2018: 5-6). Anlamsal bilgi içeriğinin (semantic information content) yorumlanmasının büyük ölçüde bağlama dayandığı üçüncü anlam katmanı ise “sözce” düzeyindedir. Konuşan özne, ürettiği sözce ile gerçekte ne yapmak niyetinde olduğunu ancak bu anlam düzeyinde gösterir. Sözce, iki temel unsurdan meydana gelir: parçasal (segmental) ve parçaüstü (suprasegmental) yapılar. Parçasal yapılar, yukarıda ifade edilen üç parçalı anlam katmanının sırasıyla ilk ikisi ile örtüşen biçimsel ve sözdizimsel özellikler şeklinde tasvir edilebilir. ‘Ses’e, belli bir duygu değeri katan bürünsel (prosodic) özellikler ise parçaüstü yapılar olarak kabul görür. Sözlü çevirmenler, çeviri ediminde, sözceyi meydana getiren parçasal ve parçaüstü yapıları bir bütün halinde değerlendirmelidir. Diğer bir deyişle, çevirmen, sözlü çevirideki anlam müzakeresini “sözce” düzeyinde düşünülmalıdır. Buna karşın, sözlü çevirmenlerin çeviri ediminde bulunurken ifade açısından sınırlılıkları olan kelimelere kimi zaman fazlaca bel bağladıkları ifade edilir (Poyatos: 2002: 238). Bir sonraki bölümde, önce araştırma yöntemine değinilecek, ardından veri çözümlemesinde esas alınacak temel sınıflandırma kısaca irdelenecektir.

6. Veri toplama, çevriyazı ve çözümleme süreci

Tek dilli ortama kıyasla, etkileşimin kendine özgü unsurları bağlamında karmaşık bir yapıya sahip diyalog çevirmenliğinde, “çevirmenin rolüne yönelik çalışmaların büyük bölümü katılımcıların dilsel davranışları ile sınırlıdır” (Krystallidou, 2019: 181). Bu durumun temel sebebi, etkileşimin tüm yönleri ile ilk elden gözlemlenebilmesi için gerçek diyalog çevirmenliği ortamlarının araştırmacılar tarafından görsel-işitsel olarak kayıt altına alınmasındaki etik temelli sorunlardır. Bu çalışmanın derlemine oluşturan dış ve saç estetiği gibi yarı kurumsal ortamlarda kayıt yapmak, katılımcılardan onam temin etmenin görece daha kolay olduğu düşünüldüğünde bu zorluğu aşmanın bir yolu olarak kabul edilebilir⁴.

Elde edilen görsel işitsel kaydın, çalışmanın amacı ile sınırlandırılmak suretiyle, katılımcıların hem dilsel hem dilsel olmayan davranışlarını temsil edecek şekilde çevriyazıya dökülmesi olasıdır. Bu çalışmada, katılımcıların dildışı (extralinguistic) davranışlarının çoklu model yaklaşımındaki önemi düşünüldüğünde, çevriyazı uzlaşımında bu davranışları temsil kabiliyetine sahip semboller içeren “Sözlü Dil Yazım Kuralları” (SDYK)⁵ tercih edilmiştir. Ara sözceleri temsil eden sembol ise ihtiyaç doğrultusunda araştırmacı tarafından çevriyazıya eklenmiştir⁶.

Çevriyazısı yapılan sözceleme durumları anlam kaybına yol açmayacak şekilde belli kesitler halinde bir dizi düzeni dahilinde ele alınacaktır. Bunun için, ilgili sözceleme durumunun sınırlarının doğru biçimde belirlenmesi önem arz eder, zira dışarıda bırakılan söz zinciri parçası tartışılan konuşma parçası

4 Araştırmacı tarafından, her sözlü çeviri bildirişim ortamının kendine özgü etkileşimsel özelliklere sahip olduğu gerçeği yok sayılmamaktadır.

5 SDYK tablosunda yer alan semboller ve anlamları için bakınız (Yılmaz 2006; Yılmaz, 2012).

6 Sözlü söylemin yazılı dilde temsili (sözlü dil çevirisi) için kullanılan çevriyazı uzlaşmaları, içeriği daha önceden belirlenmiş olsa bile, ihtiyaç dâhilinde genişletilebilir veya daraltılabilir. Sözlü dil çevirisi, sözlü dile özgü susku, ünlü uzamaları, tonlama ve ezgi gibi bürünsel unsurları içinde barındıran kapsamlı bir çalışmadır, zira etkileşim, sözel ve sözel olmayan iletişim kanallarının birleşimi üzerine kuruludur.

üzerinde etkileşimsel anlamda söz sahibi olmamalıdır. Ardından, sözlü dilin yapısal özelliklerini betimleyen kavramsal gereçler ile ilgili sözceleme durumu yorumlanacaktır.

Görsel işitsel kayıttan elde edilen verilerin çözümlemesinde, Ekman ve Friesen'in (1969; 1981) sözlü söylemin dilsel olan ve dilsel olmayan unsurlarının nasıl etkileşime girdiğine dair ortaya koydukları altı parçalı sınıflandırma yol gösterici olacaktır. Ekman ve Friesen'a göre (1969: 53), dilsel olmayan dilsel olanı (i) tekrar edebilir (repeat), (ii) onunla çatışabilir (conflict), (iii) onu tamamlayabilir (complement), (iv) onun yerine geçebilir (substitute), (v) ona yol açabilir (regulate) veya (vi) onu ya güçlendirir (accent) ya da hafifletir (moderate). Mikro düzeyde, dilsel ve dildışı eylemlerin (acts) etkileşim yollarını ortaya koyan bu sınıflandırma, makro koşulları da dışarıda bırakmaz, zira eylemin nerede ve hangi duygusal koşullarda meydana geldiği gibi harici koşullar (external condition), belli bir eylemin o uzamda oluşumunu sınırlandırabilir. Örneğin, bir eylem, stresli ortamlarda daha belirgin bir sıklıkta kullanılır iken daha samimi ortamlarda kendine aynı sıklıkta yer bulamayabilir.

Katılımcılar sözel bir iletiyi güçlendirmek için kimi zaman el kol hareketlerinden faydalanırlar. Örneğin, sözceleme anında söylem nesnesine el veya parmak hareketi ile işaret edilebilir. Özellikle belirsizlik duygusunun hâkim olduğu durumlarda, dilsel olan ve dilsel olmayan farklı istikametlerde iletide bulunabilirler. Bu tür çatışma durumlarında, dildışı olan temel iletim kanalı olarak işlev görebilir. Dildışı olanın dilsel olanı doğruladığı durumlarda, dildışı olan dilsel olanın daha kolay hatırlanmasına imkân sağlayabilir. Kimi zaman ise, belli bir niyeti ifade eden dildışı gösterge o sözceleme durumunda tek iletişim kanalı olarak kullanılabilir. Sözel bir iletide bulunmadan önce söz sırasını almak için karşı tarafı susturmaya yönelik bir el kol hareketi kanallar arası düzenleyici bir rol üstlenebilir. Son olarak, dildışı göstergeler sözel bir iletiyi pekiştirebilir veya tersi istikamette yumuşatabilir. Bu ve benzeri davranışların meydana geldiği sözceleme durumları, bir sonraki bölümde, etkileşimsel sonuçları bakımından örnek kesitler üzerinden tartışılacaktır.

7. Veri çözümlemesi: Örnek sözceleme durumları

Çoklu model yaklaşımı ile bir dizi düzeni (sequence organization) içerisinde ele alınacak kesitlerde, yukarıda bahsedilen altı parçalı sınıflandırmadan dilsel olan ile dilsel olmayanın çatışmasına emsal teşkil edecek örnek sözceleme durumuna rastlanmamıştır. Benzer bir yöntemle, daha geniş bir derlem üzerinden yapılacak çalışmalar ile bu tür kısıtlamaların önüne geçilebilir.

Çalışmanın dili Türkçe olduğu için katılımcıların erek dildeki sözcelerine kelimesi kelimesine çeviri yoluyla geri çeviri uygulanmıştır.

Çevriyazıda kullanılacak kısaltmalar:

D: Danışan / KT: Kurumsal Temsilci / Ç: Çevirmen

Örnek 1.

KT1- bur(a)dan aldığımız saçlarımızı # (.) /onu *ifade edebilirsiniz*/ bur(a)dan aldığımız saçlarımızı # %önce% diziyoruz # güzel şekilde (...) şekilde diziyoruz # onu ifade ettikten sonra ben dördüncü adıma geç(eceğ)icem

Ç1- after taking the hair follicles we will sort out and ee⁷ you know um sort out the follicles some (...)

7 Araştırmacı, kaynak dildeki "ee" gibi tereddüt bildiren ifadelerin erek dildeki çevriyazı temsillerinde farklı göstergeler kullanıldığının farkındadır. Buna karşın, ilk dili Türkçe olan çevirmen, tereddüt bildiren ifadeleri kimi zaman kaynak dilin,

aldıktan sonra saç köklerini biz dizeceğiz ve ee biliyorsunuz mm dizeceğiz saç köklerini bazı
 KT2- ee şöyle # hastamızın ne kadar ihtiyacı varsa {açıklık bölgesi} ona göre sayı alıyoruz ona göre greft alıyoruz
 Ç2- okey <eee
 KT3- <boş>luk ne kadarsa o kadar alıyoruz
 Ç3- we (wi)ll take e hair ee hairs *as much as* your forehead needs
 biz alacağız e saç ee saçlar ne kadar sizin alınmanızın ihtiyacı varsa

Kurumsal temsilci, “buradan aldığımız saçlarımızı” sözcüğü (KT1) ile eşzamanlı olarak iki eliyle iki kulak arasında kalan ense bölgesindeki saçlara işaret ediyor ve sözel iletiyi sözel olmayan bir davranış ile destekliyor. Aynı sözcüğü bir ara sözcüğe (onu ifade edebilirsiniz) müteakip tekrarlar iken benzer bir el hareketini devam ettiriyor. Buradaki ara sözcüğün ve devamlılığı olan el hareketinin temel amacının söylem nesnesine (hangi bölgeden saç alınacağı) yönelik bir odaklama davranışı olduğundan söz edilebilir. Kurumsal tarafın benzer bir dildışı gösterge ile dillerarası çeviri ediminin beslenmesine yönelik bir beklentiye girdiği anlaşılıyor. Ara sözcüğe geçen “ifade edebilirsin” söylemi, çevirmenden beklenen anlatım biçiminin dilsel olanla sınırlı kalmaması gerektiğine işaret ediyor. Sözlü çevirmen de kendinden beklenildiği üzere çeviriye başlar başlamaz (Ç1) tek eliyle de olsa başın arka bölümünü işaret ederek dilsel iletideki söylem nesnesini dilsel olmayan bir gösterge ile tekrar etmek suretiyle pekiştiriyor ve başarılı bir göstergelerarası bir çeviri ediminde bulunuyor.

Kurumsal temsilci bir kez daha söz sırasını aldığı anda (KT2), “açıklık bölgesi” sözcüğü ile birlikte iki eliyle alın bölgesinin iki yanını gösteriyor ve bir anlamda dildışı olan dilsel olanın anlaşılabilirliğine katkıda bulunuyor. Sözlü çevirmen anlamının gerçekleştiğini ve dillerarası çeviriye hazır olduğunu gösterircesine başını sallıyor ve onaylama göstergesi (acknowledgement token) olan “okey” sözcüğünü (Ç2) kullanıyor. Lakin söz hakkını (floor) muhatabına devretmeye henüz hazır olmayan kurumsal temsilci, bir kez daha söz sırası alıyor ve “boşluk ne kadarsa” sözcüğü (KT3) ile eşzamanlı olarak yine iki eliyle alın bölgesini işaret ediyor. Sözlü çevirmen başarılı bir göstergelerarası çeviri ediminde (Ç3) bulunuyor ve kaynak sözcüğe dilsel olarak ifade edilmeyen söylem nesnesini (alın bölgesi) hem dilsel (forehead) hem de dildışı göstergeler (eli ile alın bölgesine işaret ediyor) ile tekrar ediyor (repeat).

Örnek 2.

KT1- kan sulandırıcı ilaçların %tamamını% üç gün önce bırakmış olacak ### eee aspirin gibi # aspirin gibi kan sulandırıcı (.)

Ç1- you (.) and you should stop taking some kind of medicines just like aspirin eee

siz ve siz durdurmalısınız almayı bazı türdeki ilaçları tıpkı aspirin gibi eee

D1- okey

tamam

KT2- yani ikinci madde de kanı akışkan olmayacak # yani o maddeleri kullanmaması lazım

Kurumsal temsilci (KT1) söz sırasının ilk bölümünde, hastanın ‘kan sulandırıcı’ ilaçların tamamını bırakması gerektiğini vurguluyor. Hemen ardından kurumsal temsilci ile çevirmen arasında dildışı bir müzakere başlıyor. Söylem nesnesini (kan sulandırıcı) anlamlandıramayan çevirmenin dilsel bir tepki vermediğini ve uzun bir suskuya rağmen dillerarası çeviriye başlamadığını ve bir başka dildışı gösterge –bakış- yoluyla yardım arayışında olduğunu gözlemleyen kurumsal taraf, söylem nesnesinin

kimi zaman da erek dilin imkânlarından faydalanarak kullanmaktadır. Bu sebepten, bu tür ifadelerin uzlaşmsal temsillerinde çevirmenin anlık tercihleri gözetilmiştir.

belirtikleştirilmesine yönelik bir dilsel eylemde bulunuyor. Bir başka deyişle dildışı olan (susku, yüz ifadesindeki belirsizlik, bakış örüntüsü) dilsel olanın yolunu açıyor (regulate) ve bu sefer göstergelerarası çeviri ediminde bulunan çevirmen değil kurumsal taraf oluyor. Ayrıca, kurumsal tarafın farklı sözceler ile söylem nesnesini belirtikleştirmesi bir diliçi çeviridir ve dillerarası çeviri için kimi durumlarda bir ön gerekliliktir.

Örnek 3:

KT1- ee iki kişi ilk başta dizim için gir(e)cek # iki kişi saçlarımızı diz(e)cek

Ç1- hıhı

KT2- %bur(a)da iki kişi ol(a)cak% # bi(r) kişi saçlarımızın köklerini al(a)cak bö(y)le %kısa kısa% bahsedebilirsin # bi(r) (.) bi(r) tane doktorumuz var

Ç2- ee we have one doctor

ee biz sahibiz bir doktora

KT3- ikincisi saç köklerimiz alan bi(r) kişi var

Ç3- ee and we have someone ee who took these ## hair # follicles

ee ve biz sahibiz birine ee ki o alır saç köklerini

KT4- iki arkadaşımız (...) aldığımız kökleri diz(e)cek

Ç4- and we will have two persons # will sort out the roots

ve biz sahibiz iki kişiye dizecek kökleri

D1- okey

tamam

KT5-biz (.) biraz önce anlatıyo(r)dum {operasyonun gidişatı ile alakalı} eee sonrasında ona tekrar dön(e)ce(ği)m # bi(r) arkadaşımız %sadece bi(r) arkadaşımız% ekeceğimiz saçların gözeneklerini aç(a)cak # çukurları aç(a)cak {bi(r) kişi} ##

Ç5- ee and someone will open these uhm you know ###

ee ve birisi açacak şey biliyorsunuz

KT6- saçlarımızın o çukurları diyelim # köklerin gireceği noktalar # gözenek

Ç6- ee it (.) channel {we call them I think} ee and you know the ehm sculp # took place the roots

ee o kanal çağırıyoruz onları sanırım ee ve biliyorsunuz şey kafa derisi yer alan köklerin

Operasyona girecek kişi sayısı ve sorumluluklarına dair anlatımda bulunan kurumsal tarafın, “kısa kısa bahsedebilirsin” sözcüsü (KT2) bir anlamda çevirmenin olası dilsel tercihlerini ve söz sırası alma yönelimlerini biçimlendiriyor. Gavioli ve Baraldi (2011: 227), kısa sözcelerin ardından gecikmeksizin çeviri ediminde bulunulmasına yönelik uygulanan bu çeviri stratejinin, kurumsal taraf ve hizmet alan arasında dolaysız bir irtibatın tesis edilmesine imkân tanıdığını ifade ederler. KT2 ve Ç4 aralığındaki sözcelem kesitinde, kurumsal temsilcinin talep ettiği şekilde, kısa kaynak sözcelerini çevirmenin çeviri edimi takip eder. Kurumsal tarafın “...saçların gözenekleri... çukurları...” sözcesindeki (KT5) “gözenekler/çukurlar” tabirlerine karşılık bulmakta zorlanan çevirmen, parmağının ucunu ileri geri oynatarak başının üst kısmını işaret eden hareketlerde bulunur. Çevirmenin dildışı davranışını fark eden kurumsal taraf, çevirmenin kaynak sözcenin hangi bölümünü çevirmekte zorlandığını tahmin etmekte güçlük çekmez ve söylem nesnesini (çukurlar/gözenekler) belirtikleştirmeye yönelik yeni bir sözce oluşturur (KT6). Çevirmen tarafından “channel” (kanal) olarak çevrilen söylem nesnesi (Ç6), hastanın anlamının gerçekleştiğini onaylar bir hareketle kafasını aşağı yukarı sallaması ile açıklığa kavuşur. Kurumsal taraf, hastanın dildışı hareketini söz hakkını yeniden alabileceği şeklinde yorumlar ve sürece dair anlatımda bulunmaya devam eder. Her iki sözcelem durumunda da kurumsal temsilci, çevirmenin

ve hastanın dildışı eylemlerini dilsel bir davranış ile devamını sağlayacak (regulate) şekilde göstergelerarası çeviride bulunur.

Örnek 4:

KT1- sonrasında hastamıza bilgilendirme veriyoruz bilgi gönderiyoruz %işte% bilgilendirme notları veriyoruz {daha sonrası için}#

Ç1- and after that we (wi)ll give you some instructions # {to # follow}

ve ardından biz vereceğiz size bazı talimatlar takip için

KT2- işlem bu şekilde tamamlanıyor hastamız il dışına yurt dışına veya # evine geçebilir

Ç2- ee and we end the process and after that you (a)re free to go wherever you want to

ee ve sonlandırıyoruz süreci ve ardından siz özgürsünüz gitmeye her nereye isterseniz

D1- okey [gülüşme] # thank you

tamam teşekkürler

KT3- herhangi bir korkusuna [gülüşme] gerek yok

Ç3- uhm there is no need to be worry (.) worried about anything [gülüşme]

ee yok ihtiyaç endişeli olmaya endişe etmeye herhangi birşeyde

Diş tedavi sürecinin böylece tamamlandığını ifade eden kurumsal temsilci (KT2), hastayı rahatlatmak ve karşı tarafı ikna etmek niyetiyle sözcenin (KT3) etkisözünü (illocutionary force) artırmak için belirgin şekilde gülümser. Çevirmen de kurumsal tarafın dildışı davranışını sürdürür ve çeviri ediminde bulunurken (Ç3) kendisi de gülümser. Çevirmen, dildışı olana (gülümseme) da aracı olur ve dildışı davranış çevirmen tarafından sözel iletiyi pekiştirmek, güçlendirmek (accent) için kullanılır.

Örnek 5:

KT1- hastamızın antibiyotiği # yarından itibaren başlamak üzere (...) damar yolları ile (...) on iki saatte bir tane bitirene kadar (...) kullanıyor

Ç1- on iki saate bir tane (?)

KT2- bitirene kadar

Ç2- (...) you need to eee use this uhm

sizin ihtiyacınız var kullanmaya bunu eee

KT3- sabah akşam

Ç3- in the morning and in the evening ## {till it (i)s finished}

sabahtan ve akşam üstünden bitinceye kadar

H1- [ilaca uzanıyor] ı (wi)ll write something

ben yazacağım bir şey

Diş estetiği uygulaması sonrası hangi ilaçları hangi aralıkta alması gerektiği kendine açıklanan hasta, çevirmenin verdiği suskuyu (Ç3) söz sırasının geçişi için uygun bir yer (transition relevance place) olarak değerlendirmekle birlikte dilsel bir davranıştan önce ilacı almak elini uzatır (H1). Bu durumda, dildışı olan tek iletişim kanalı olarak dilsel olanın yerine geçer (substitute). Hastanın dildışı davranış çevirmeni eyleme geçirmekte yetersiz kalınca, hasta dildışı olanın anlaşılabilirliğini destekleyecek (complement) yeni bir sözce oluşturma ihtiyacı duyar. Çevirmenin, hastanın eliyle ilaca uzanmasına geç tepki vermesi, yapısal olarak yorum sonrası (post-rhematic) bir sözce üretme eğiliminde olması ve dolayısıyla söz sırasını karşı tarafa vermeye hazır olmaması ile açıklanabilir.

Bu bölümde, belli sözcemelemler üzerinden sözlü çevirmenin nasıl farklı göstergelere aracı olduğu tartışılmaya çalışıldı. Genel gözlemler ve çevirmen dışında diğer katılımcıların göstergelerarası çeviri edimlerinin etkileşimsel sonuçlarının neler olabileceğine kısaca sonuç bölümünde değinilecektir.

8. Tartışma ve sonuç

Öztürk Kasar (2009: 165), göstergebilimin birinci derecede kaygısının anlamın kavranması ve yeniden üretilmesi olduğunu ifade eder ve anlamın bir çırpıda kendini ele vermediğini vurgular. Bu sözler, yazılı çeviri süreçleri için sarf edilmiş olsa da sözlü çeviride de kaynak sözcü üreticisi ile sözlü çevirmen arasında benzer bir anlam müzakeresi söz konusudur. Bu müzakerede sadece dilsel olanla sınırlı değildir. Sözel iletişim kanalları, her ne kadar sözlü söylemin en temel unsuru olarak öne çıksa da dildışı davranışların dilsel olanla etkileşimini dışarıda bırakan çalışmalar bildirişim ortamının devingen yapısının tüm yönleri ile ortaya koyulmasında eksik kalacaktır.

Bu çalışmada, diyalog çevirmenin rolü göstergelerarası çeviri bağlamında ve çoklu model yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Çoklu model yaklaşımının gerektirdiği üzere, çevirmenin katılımcıların dilsel davranışlarına verdiği tepkiler kadar dildışı davranışlarına verdiği tepkiler de etkileşimsel sonuçları bakımından örnek sözcemelemler üzerinden ele alınmıştır. İrdelenen örnekler, özgün diyalog çevirmenliği ortamlarından elde edilen görsel işitsel kayıtların belli uzlaşımlara göre yapılmış çevriyazılarıdır.

Diyalog çevirmenin dilsel olanın anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak için başvurduğu dildışı davranışların izini kimi zaman kaynak sözcüde bulmak mümkün iken kimi zaman çevirmenin kaynaktan bağımsız dildışı unsurlara başvurduğu gözlemlenmiştir. Devingen bir yapı içerisinde, çevirmenden beklenen sadece dilsel olana değil katılımcıların müzakereye katkıda bulunan dildışı göstergelerine aracı olmasıdır. Bakış, el kol hareketleri, sözcenin bürünsel özellikleri, yüz ifadeleri gibi dildışı unsurlara karşı farkındalığı olmayan bir çevirmenin, farklı göstergelere aracı olamayacağı anlaşılmaktadır. Somut olarak gözlemlenen bir diğer konu da çevirmen dışında diğer katılımcıların da göstergelerarası çeviri ediminde bulunabileceğidir. Bu tür sözcemelemlerinde, çıkış noktası olarak dilsel olandan ziyade dildışı göstergelerin öne çıktığı gözlemlenmiştir.

Sözlü çeviri ortamlarına yönelik mikro ölçekli söylem çözülmesi odaklı çalışmaların sayısının artması ilgili bildirişim ortamlarının tüm yönleri ile gözlemlenebilmesine olanak sağlayacaktır.

Kaynakça

- Chandler, D. (2022). *Semiotics: The Basics* (4th ed.). Routledge.
- Diriker, E. (2018). *Türkiye’de Sözlü Çeviri: Eğitim, Uygulama ve Araştırmalar*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Ekman, P. and Friesen, W. V. (1969). The Repertoire or Nonverbal Behaviour: Categories, Origins, Usage and Coding. *Semiotica*, 1, 49-98.
- Ekman, P., ve Friesen, W. V. (1981). The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage, and Coding. In J. Umiker-Sebeok (Ed.), *Nonverbal Communication, Interaction, and Gesture* (pp. 57-106). The Hague, Netherlands: Mouton de Gruyter.
- Gorlee, D. L. (2015). *From Translation to Transduction: The Glassy Essence of Intersemiosis*. Tartu: Tartu University Press.

- Gottlieb, H. (2008). Multidimensional Translation. In A. Schjoldager, H. Gottlieb & I. Klitgard (Eds.), *Understanding Translation* (pp. 39-66). Denmark: Authors and Academica.
- Günay, D. (2002). *Göstergebilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual.
- Jakobson, R. (2004/1959). On Linguistic Aspects of Translation. In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (2nd ed., pp. 138-143). New York & London: Routledge.
- Gavioli, L. ve Baraldi, C. (2011). Interpreter-Mediated Interaction in Healthcare and Legal Settings. *Interpreting*, 13/2, 205-233.
- Gonzalez, L. P. (2014). Multimodality in Translation and Interpreting Studies: Theoretical and Methodological Perspectives. In Bermann & Porter (Eds.), *A Companion to Translation Studies*. Wiley & Blackwell.
- Kress, G. (2010). *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. New York: Routledge.
- Kroeger, P. (2018). *Analyzing meaning: An introduction to semantics and pragmatics* (Textbooks in Language Sciences 5). Berlin: Language Science Press.
- Krystallidou, D. (2020). Going Video: Understanding Interpreter-Mediated Clinical Communication Through the Video Lens. In H. Salaets & G. Brone (Eds), *Perspectives On Interpreting Practice And Research* (pp. 181-202). John Benjamins Co.
- Mason, I. (2012). Gaze, Positioning and Identity in Interpreter-Mediated Dialogues. In Baraldi & Gavioli (Eds), *Coordinating Participation in Dialogue Interpreting* (pp. 177-199). Amsterdam: Benjamins.
- Norris, S. (2004). *Analyzing Mulmodal Interaction: A Methodological Framework*. New York: Routledge.
- Norris, S. (2019). *Systematically Working with Multimodal Data: Research Methods in Multimodal Discourse Analysis*. Hoboken, NJ: Wiley & Sons.
- Özsöz, B. (2021). Diyalog Çevirmenin Konumlanmasına Mikro Ölçekli Yaklaşım: Söz-Bakış Etkileşimi. N. M. Uysal (Ed.) içinde, *Çeviri Odaklı Çözümler: Kuramdan Uygulamaya* (ss. 91-112). Ankara: Nobel Yayın Grubu.
- Öztürk Kasar, S. (2009). Pour une Semotique de la Traduction. In C. Laplace, M. Lederer & D. Gile (Eds), *La Traduction et Ses Metiers* (pp. 163-175). Caen: Lettres Modernes Minard, Coll.
- Pasquandrea, S. (2012). Co-constructing Dyadic Sequences in Healthcare Interpreting: A Multimodal Account. *New Voices in Translation Studies*, 8, 132-157.
- Poyatos, F. (2002). *Non-Verbal Communication Across Disciplines* (Vol. 2). Philadelphia, PA: John Benjamins.
- Rossi-Landi, F. (1978). On Some Post-Morrisian Problems. In Luigi, R. (Ed.), *Ars Semiotica III: International Journal of American Semiotics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Yılmaz, S. (2006). Présentation d'un corpus oral en ture contemporain, In *Aspects of Corpus Linguistics: Written and Spoken Language Corpora, The 21st Century COE Program "UsageBased Linguistic Informatics* (pp. 201-220). Tokyo University of Foreign Studies.
- Yılmaz, S. (2012). Türkçede Sözlü Derlem Oluşturma Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler (Uluslararası Global COE Program Projesi Çerçevesinde). *Corpus-Based Linguistics and Language Education*, 1, 165-184.